

Vierenderwijs

verhalen, rituelen en meditaties

Rita Hoeve
Barbara Leijnse

*N*ARRATIO

Vierenderwijs

verhalen, rituelen en meditaties

eigentijdse liturgie

Rita Hoeve

Barbara Leijnse

NARRATIO

Omslagillustratie: 'Palmarum' naar Psalm 24, 9
Aquarel Roeli Willekes
© 2002 DOCETE Utrecht

ISBN 90 5263 315 0

© 2003 uitgeverij NARRATIO, Postbus 1006, 4200 CA Gorinchem
tel. 0183 62 81 88 fax 0183 64 04 96 bestellijn@narratio.nl www.narratio.nl

Niets uit deze uitgave mag verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, internet, digitale bestanden of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Boeken zijn ook te bestellen via de boekhandel en internetboekhandel www.kerkboek.nl
In België verkrijgbaar bij Liprobo, Mechelen tel: 015 41 17 07

Inleiding

Liturgie is omgaan met elkaar, het is elkaar aanspreken op wat je eigenlijk bezielt

I

De afgelopen jaren waren wij, de auteurs, betrokken in een proces van interactie en vormgeving van vieringen. Daarin werd gedeeld, gedanst, gelezen en gezongen rond thema's van alle tijden die met veel inbreng van wat mensen van nu bezighoudt, werden uitgediept. Het lezen en interpreteren van teksten werd daarop toegespitst. Dit ging gepaard met groot enthousiasme. Wijzelf en anderen beleefden veel plezier aan deze bijeenkomsten. Ze werden tot plaatsen waar mensen zich thuis voelden en geraakt werden om vandaar uit verder te gaan. Dat willen wij doorgeven. Daarom schreven we dit boek en verwijzend naar proces en product noemden we dat: *Vierenderwijs*.

Mensen willen geraakt worden. Dat blijkt uit alle aandacht die er is voor poëzie, voor kunst, voor emoties op de televisie. De één wordt geraakt door een lied, de ander door een woord, een derde door iets te delen. Er is behoefte aan plekken waar ze dat kunnen beleven. Bewogen worden, geïnspireerd worden is een subjectief gebeuren.

Binnen de context van religie geldt hetzelfde. De één zoekt het in de kerk waar mensen bij elkaar komen week in, week uit, zoals de eerste christengemeenten. Ze zijn bijeen om god te eren, om samen te delen, te lezen, te zingen en te bidden in vaste patronen met telkens terugkerende woorden die we liturgie noemen. Dat vindt plaats in de eredienst of viering. De ander vindt het buiten de traditionele kerkgemeenschappen op plekken met eigentijdse vormen en taal. Soms is dat wisselend: een beetje van hier en wat meer van daar. Ze willen iets uitproberen, tijdelijke bondgenootschappen aangaan, zonder dat die meteen in een vaste vorm worden gegoten. Zo ontstaan er nieuwe vormen van samen-zijn.

Deze nieuwe vormen sluiten aan bij de tijdgeest. De samenleving is hectisch en vluchtig. Dit komt onder meer door technologische ontwikkelingen. Mensen zijn meer dynamisch, flexibel en interactief ingesteld dan vroeger. Ze putten uit talloze bronnen van informatie. Woorden worden aangevuld met beelden. Kinderen groeien op met de wereld van internet en andere vormen van communicatie waarin participatie voorop staat. Mensen worden mondiger, ze hebben hun eigen inbreng in onderwijs en samenleving.

De oude indeling van de maatschappij in levensbeschouwelijke richtingen is verdwenen. Hiermee is ook een eind gekomen aan de 'grote' verhalen, zoals die van het socialisme, het communisme, en het liberalisme. Dat heeft ook invloed op religie. Mensen leven nu meer als individuen. Ze vallen terug op hun eigen, kleine verhaal. Dat geeft vrijheid maar ook onzekerheid. Velen voelen zich zonder houvast en zijn op zoek naar bevestiging. Het betekent ook dat mensen opnieuw op zoek gaan naar wat hen samenbindt, naar wat hen inspireert, inzicht en kracht geeft.

Een geloofsgemeenschap wordt gevormd door mensen die op éénzelfde basis bij elkaar komen en waar ieder op haar of zijn manier aan deelneemt. Er is wel sprake van een collectief gebeuren, maar niet van een collectieve beleving. Soms hebben mensen die in de christelijke traditie willen staan, behoefte aan iets anders. Ze kunnen zich niet meer vinden in een model waarin de structuur vastligt en een overweging die niet altijd zinspeelt op de vragen die er leven. Dan zijn ze aangewezen op eigen initiatief. Als je op zoek gaat naar ruimte voor bezinning in dialoog met de veranderde samenleving, waar zijn dan plaatsen waar anders gevierd wordt? Waar vind je eigentijdse plekken van inspiratie? Ze zijn er ongetwijfeld, in Nederland en darbuten, maar je moet de weg er naartoe wel weten.

In *Vierenderwijs* bieden wij proeven van vieringen die wij mee hebben ontwikkeld. Het basismateriaal voor deze proeven komt voort uit vrouwenvieringen en uit twee vieringen van het studentenpastoraat. Dit materiaal is door de auteurs grondig bewerkt voor een breder kader op basis van thema's, bijvoorbeeld: 'engagement, zorg en seksualiteit'. Ook zijn geheel eigen thema's en vieringen toegevoegd, zoals 'geweld' en 'rouw'.

Dit boek is bedoeld voor mensen die aan de slag willen met andere dan traditionele vormen van vieren of met verandering in kerkelijke liturgie. Ook is het voor hen die zelf vorm willen geven aan momenten van bezinning. Er zijn talloze teksten, liederen, gebeden, rituelen en meditaties in te vinden. We hopen dat deze uitgave voor velen een bron mag zijn om uit te putten voor veranderingen in de vaste vormen van kerk-zijn, en dat het nieuwe spiritualiteit, nieuwe energie, mag oproepen.

Wij wensen een ieder die uitgedaagd wordt om samen te komen en te gaan vieren met deze vormen daarbij net zoveel *spirit* toe als wij zelf hebben opgedaan.

II

Dit boek is een werkboek.

Een boek om mee aan de slag te gaan om te komen tot eigen vormen van vieren.

Hieronder gaan we in op de richtlijnen voor het gebruik ervan.

- De proeven zijn verschillend van karakter. Er zijn meditatieve vieringen, met veel stilte. Er zijn ook vieringen die dichterbij liggen bij bestaande liturgie. Ook zijn er combinaties, vieringen met een overdenking en met ruimte voor eigen inbreng, en vieringen rondom rites de passage.
- De beschreven vieringen voldoen aan een aantal uitgangspunten. We lichten deze toe, afgewisseld met citaten van deelnemers die speciaal voor dit boek werden geïnterviewd. Deze citaten zijn van toepassing op de uitgangspunten

1. Laagdrempelig

De liturgieën zijn geschikt voor mensen die samen willen vieren. Ze zijn laagdrempelig en bedoeld om in de eigen omgeving op te zetten. Ze kunnen op ieder moment worden gehouden. Daarbij kan men ook letten op het uitnodigend karakter van de ruimte. Er is voorkeur om te vieren in een kring. In het midden wordt een liturgisch centrum gemaakt; het wordt aangekleed met bloemen en andere materialen.

“Het gebouw vind ik geweldig. Het is een ruimte waarin je niet verzuipt maar die toch iets kerkelijk heeft. Een ruimte die van zichzelf iets van verstildheid heeft. Dat vind ik mooi.”

“Ik kwam ook omdat ik dichtbij huis wilde vieren en bij een groep horen, waar je mensen leert kennen en waar je terug kunt komen.”

2. Taalgebruik

Taal is een spiegel van de werkelijkheid. Het weerspiegelt visies en verhoudingen in de samenleving. Het is ook een middel om visioenen te benoemen en veranderingen te creëren. In de vieringen is gelet op taal. Er wordt geen eenzijdige, abstracte, hoogdravende, bombastische en escalerende taal gehanteerd. Dit om te voorkomen dat deelnemers zich buitengesloten voelen. Variatie in de aanspreekvormen is belangrijk. Zowel voor God als voor mensen. Soms worden vrouwen of mannen benoemd, mensen in alle verscheidenheid. De namen voor God of het goddelijke worden afgewisseld. Ook de aanspreekvormen voor God: U, gij of jij; Haar of Hem worden afwisselend gebruikt. Daarmee wordt benadrukt dat God uiteindelijk groter en veelomvattender is dan wij kunnen benoemen.

“Ik merk dat het moeilijk is om een combinatie te maken van iets wat toegankelijk en geen patriarchale taal is en tegelijk iets mystieks kan oproepen.”

3. Creatieve vormen – cognitief, emotioneel en lichamelijk

Het geloof wordt op een creatieve manier vorm gegeven, waarbij aspecten van het menszijn worden aangesproken zoals: ratio, emotie, en lichaam. Dat gebeurt zowel bij het lezen uit de bijbel, als bij de rituelen. Bijbelverhalen worden uitgespeeld, in dialoog, monoloog of tableaux. Er wordt gedanst of ander lichaamswerk gedaan. Dit roept verbeelding op. Verhalen krijgen nieuwe betekenissen die aansluiten bij belevingen van mensen. Er worden levensverhalen en emoties gedeeld. Vaste vormen, denk aan de gebeden zoals het kyrië, krijgen anders vorm. Dit creëert verbondenheid tussen mensen en geeft nieuwe inspiratie.

“als ik iets doe in de viering, bijvoorbeeld een dans of iets anders, is het net of de woorden samenvallen met mijn gevoel. Ik word geraakt op een ander niveau.”

“Ik word er altijd vrolijk van. De bijbelteksten die we lezen en waarop we reflecteren worden teksten over mij, in plaats van voor mij. Ze gaan over mijn leven en mijn vragen. Dat komt omdat ik daar met eigen ogen naar de teksten kan kijken.”

4. Rituelen en symbolen

We gebruiken symbolen en rituelen. Symbolen zijn voorwerpen waaraan een bepaalde betekenis wordt verbonden. Bijvoorbeeld, het kruis in de christelijke traditie, als teken van lijden, dood en nieuw leven. Rituelen zijn dan symbolische handelingen of gebaren, die wel of niet gepaard gaan met

woorden. Soms zijn ze tijdgebonden en ontstaan ze spontaan. Hierbij kun je denken aan rituelen na rampen en straatrituelen. Andere rituelen gaan al eeuwenlang mee, bijvoorbeeld het delen van brood en wijn. Ze worden gebruikt als verbinding tussen heden, verleden en toekomst. Door een ritueel kan de werkelijkheid een ander perspectief krijgen. Wat woorden niet voor elkaar krijgen, lukt rituelen soms wel.

In deze vieringen werden rituelen gebruikt, bijvoorbeeld het leggen van stenen, het verscheuren of verbranden van iets, het aansteken van kaarsen en het doorgeven van licht. Er is vormgegeven aan de eigenheid in gebaren en voorwerpen.

Wanneer een groep nog niet zo vertrouwd met elkaar is, kan in een ritueel ook een algemene formulering worden gezocht. Hierdoor weten mensen zich gehoord en genoemd, zoals in het neerleggen van een roos voor 'het ongenoemde verdriet van de aanwezigen'.

Het is belangrijk goede rituelen te vinden die betrekking hebben op de belevingswereld van de deelnemers en de wereld om ons heen. Rituelen raken ons, kanaliseren onze emoties en gedachten, troosten en helpen om ervaringen te verwerken.

De voorwerpen die daarbij gebruikt worden, kaarsen, stenen of bloemen, hoeven niet steeds anders te zijn of origineel. Ze worden gebruikt om te 'bemiddelen' bij het vorm geven van rituelen of het uiten van emoties. Ze helpen onze aandacht te richten. Zonder dat durven mensen nauwelijks eigen woorden of gebaren vorm te geven.

In het boek staan de rituelen in een grijs kader.

"De sfeer spreekt me aan, ik vind het mooi dat er altijd een moment is, vergelijkbaar met wat de quakers doen, voor iedereen die dat wil, zelf iets te zeggen, een lichtje aan te steken voor iets of iemand. Dat is voor mij wezenlijk."

"Wat belangrijk is, is dat de liturgie een bepaalde stijl heeft. Dat bijvoorbeeld de symbolen zo neergezet worden dat iedereen het ook kan zien. Zorgvuldigheid is belangrijk. Het gaat niet alleen om de inhoud, maar ook om de afwerking."

"Ik kan me de eerste keer herinneren dat je gewoon naar voren kon komen om zelf een kaars aan te steken voor iets of iemand, dat raakte me heel erg. Vooral omdat ik toen zelfs een kaars heb aangestoken voor twee nichtjes van mij, waarbij ik helemaal volschoot. Daar had ik helemaal niet op gerekend."

5. Theologie en context

Preken en liturgie staan soms ver van het dagelijks leven af. Het is essentieel om aan te sluiten bij de leefwereld van mensen. Het gaat erom de actualiteit van de bijbeltekst en die van de wereld van deelnemers met elkaar te verbinden: wat zijn overeenkomsten en verschillen? Biedt de tekst nieuwe inzichten voor onze leefsituatie? Dat kan alleen als we de teksten confronteren met onze ervaringen. De verhalen in de bijbel dragen vaak een profetische stem in zich. De bijbelteksten en godsbeelden die in de vieringen worden aangedragen, verwoorden en verbeelden dit. Ze reflecteren op een samenleving die in verwarring is en waarin het woord solidariteit dreigt te worden ingeruild voor fatsoen. De themavieringen – zoals bijvoorbeeld 'zorg', 'engagement', 'seksualiteit' en 'vooroordelen' – geven kritiek op heersende opvattingen, zowel binnen als buiten de kerk.

De vieringen nodigen uit om houvast te zoeken in de kernwoorden uit de geloofstraditie, waarin het gaat om 'het goede leven' voor allen. Daarbij staan de kwetsbaren die niets hebben en worden buitengesloten in de schijnwerpers en niet zij die bang zijn om hun bezit en privileges te moeten delen.

"Ik voel me hier op mijn plek. Hier word ik gezien, terwijl het in de gewone kerk óver mij gaat. Daar wordt gebeden voor de mensen die het moeilijk hebben, voor de mensen die ongeneeslijk ziek zijn, terwijl je erbij zit. Hier mag je zijn wie je bent en hoe je bent en hoe je d'er komt."

6. Gemeenschap: delen, ontmoeting en wederkerigheid

Gemeenschap ontstaat daar waar mensen bereid zijn te delen. Het heeft te maken met een tijdelijke betrokkenheid op elkaar en met momenten van verbondenheid.

Gemeenschap zit niet in het altijd durende, het op vaste tijden en plaatsen vieren.

Verbondenheid ontstaat op verschillende manieren: in gesprek, in het doorgeven van iets, in het benoemen van ervaringen en door met elkaar iets te delen, soms brood en wijn, soms iets op geestelijk vlak. Belangrijk is dat de aanwezigen geen toeschouwers zijn, maar deelgenoten door een mening te geven, gedachten te uiten, een 'scared dance' te doen of iets neer te schrijven.

“Ik vind het heel intieme vieringen, 't is heel persoonlijk. Je treft er altijd mensen die je kent. In die zin is het ook een stukje gemeenschap dat je ervaart. Ik zou het ook niet gemakkelijk overslaan, ik heb echt het gevoel: ja, daar moet ik bij zijn”.

“Het verschil met een viering in de katholieke kerk zit voor mij in de consecratie, die is er niet in zo'n viering. Ik mis het niet, want we delen toch altijd iets samen.”

7. Beleving

Er wordt een plek gecreëerd waar mensen getroost en bemoedigd kunnen worden. Niet het doorgeven van geloofskennis of het volgen van vaste patronen staat voorop, maar het ervaren van geloof, gericht op hoop en daarmee op toekomst.

“Als ik er ben, ben ik weer helemaal gelukkig. Ja, waarom precies...”

“Ik weet nog een keer dat we in groepjes praatten over moeilijke momenten in ons leven en dat ik toen iets vertelde over mijn ziek-worden. Iemand uit onze groep vertaalde dat toen heel mooi naar de grote groep toe. Dat was zo mooi, dat er een plek was, dat ik erbij hoorde. Terwijl ik in de gewone kerk nog steeds de weduwe ben die klopt... ik merk dat we in deze vieringen oog voor elkaar hebben.”

“We zijn drie jaar geleden gevraagd een viering te verzorgen voor een uitwisselingsproject. Het waren vrouwen uit Polen, Roemenië, uit voormalig Oost-Duitsland en Engeland. Sommige vrouwen waren echt heel bewust atheïstisch en voelden zich ook voor het blok gezet. Maar er gebeurde iets in die viering, er werd gehuild. 't Was voor mij een heel bijzondere viering, met name door de emoties, zowel positieve als negatieve. Dat zet je zelf heel erg aan het denken. Dat dingen zo gezegd kunnen worden, dat we dat zo samen kunnen doen, dat er geen clerus aan te pas komt.”

8. Spiritualiteit

Cabaretier Youp van 't Hek zegt in een interview dat 'de lucht uit ons is weggelopen'. Wij denken dat hij daarmee aangeeft dat het mensen aan geestdrift en enthousiasme ontbreekt, Bijbels gesproken gaat het om de levensadem, de 'roeach'.

In de hectiek van onze samenleving is het belangrijk hoe wij met de dingen omgaan, zodat wij niet verzuipen in alle eisen die deze tijd aan ons stelt.

Mensen zoeken naar eigenheid, naar hun innerlijke stem, naar bezieling. Gevoelens van heelheid, ontroering en wat aan onze dromen raakt geeft nieuwe energie.

“Liturgie als startplaats, om je te bezinnen, om op adem te komen, om door te kunnen gaan, moed te verzamelen, je frustraties af te laten glijden, gewoon weer even weten waar je staat.”

9. Gender

Uitingen van geloof, theologische uitspraken zeggen iets van de persoon die spreekt. Daarbij speelt het man of vrouw zijn een rol. Jarenlang hebben mensen zich over geloof en God geuit in taal en beelden van mannen die de dienst uitmaakten in maatschappij of kerk. Deze beelden zijn doordrenkt van macht, oorlog en geweld, zoals heer, koning, strijder en alleenheerser, als afspiegeling van hun posities.

Vieringen – rituelen en teksten – dienen toegankelijk te zijn voor elke deelnemer, ongeacht geslacht, maatschappelijke positie, leeftijd, etniciteit of seksuele geaardheid.

Dat betekent dat we in de vieringen hebben gelet op een evenwicht in beelden en in taal dat gelijkwaardige verhoudingen weerspiegelt.

“Ik voel me er thuis, ik voel me er meer thuis dan als er alleen maar mannen 'op het altaar' zijn.”

Arnhem, februari 2003

Rita Hoeve
Barbara Leijnse

Het citaat aan het begin is van Huub Oosterhuis, uit de bundel: 'In het voorbijgaan', Ambo, Baarn 1975

Mensen onderweg

De verfilming van Tolkien's trilogie 'In de ban van de ring' is een enorm kassucces. Niet alleen de mooie natuurbeelden, opgenomen in ongerepte natuur in Nieuw Zeeland, onbereikbaar voor wandelaars en kampeerders, trekken jong en oud naar de bioscopen. Het verhaal is fascinerend. Het vertelt over een tocht op leven en dood, tegen het kwaad. De films sluiten aan bij de tijdgeest en verlangens van nu. Tegenwoordig zijn er weer mensen die een tocht maken, bijvoorbeeld naar Santiago de Compostela, Assisi of het Schotse Iona. Sommigen doen dat om hun grenzen te verleggen, om op verhaal te komen of om na te denken over hun leven en toekomst.

Reizen is essentieel voor de mensheid. Al in de oudheid zijn er verhalen over 'op weg gaan', denk maar aan de Odyssee van Homerus, de zoektocht van Koning Arthur naar de Graal of het bijbelse verhaal van de uittocht in het boek Exodus. Ook Jezus zelf zegt in het Johannesevangelie: 'Ik ben de weg'. Zijn volgelingen worden genoemd 'mensen van de weg'. Door de eeuwen heen zijn er verhalen bekend van pelgrims, mensen die op weg gaan met een bepaald doel, of die wegtrekken uit hun omgeving naar waar de Geest hen leidt. Het leven wordt vergeleken met een weg: je weet niet waar je uitkomt, soms leidt het pad door dalen of vind je stenen op je weg. Je kunt erover struikelen en als het een grote rots is, kun je erop uitrusten. Onderweg zijn in het leven betekent: trekken van onderdrukking naar bevrijding, van duisternis naar licht, van single naar relatie of andersom.

Al deze elementen komen terug in deze viering, waarin aandacht is voor de manier waarop mensen onderweg zijn. Er is ruimte om na te denken over de eigen weg.

Dit doen we aan de hand van het leven van Tekla, een volgeling van Paulus in de 1^e eeuw. We staan stil bij haar weg als volgeling. Haar verhaal is te lezen in een apocrief, niet in de bijbel opgenomen, boek over Paulus en Tekla.

Gebruikte literatuur

- Tekla. De vrouwelijke apostel naast Paulus. Een apocriefe tekst opnieuw ontdekt. Anne Jensen. Ten Have, Kampen 2001
- Liefde kon maar beter naamloos zijn. Honderdvijftig dichters voor Amnesty Internationaal. Daan Bronkhorst (red.). De Geus, Breda 2000.
- Zonder vrienden kan ik niet. 101 Liedteksten en gedichten over vriendschap. Jan Simon Minkens en Henk van Zuiden (red.). Kwadraat, Utrecht 1992.

Om verder te lezen

- Voettocht naar Santiago de Compostela: de spirituele reis van een bijzondere vrouw. Shirley Maclaine. Forum, Amsterdam 2000.

Te gebruiken materiaal en bijzonderheden

- Bloemen (ongeveer 12 stuks)
- Een vaas met water
- Mand met (kiesel)stenen
- Grote kaars
- Lucifers
- Zakjes met vruchten en noten (één voor elke aanwezige)
- Collectemantje(s)

Aan het begin van de viering liggen de bloemen verspreid op de grond.

Viering

* Opening

De aanwezigen worden verwelkomd.

* Het licht

Een grote kaars wordt aangestoken.

stem: Moge het Licht haar aangezicht doet lichten over ons pad,
opdat wij niet verdwalen.

* **Openingslied**

Hoe ver te gaan? uit: Gezangen voor Liturgie: nr. 466.

Hoe ver te gaan? En of er wegen zijn?
Nooit meer gebaande.
Hoeveel paar voeten zijn wij? twee, drieduizend...

* **Thema**

Iemand leidt het thema 'mensen onderweg' in (zie begintekst).

* **Woorden van ontferming**

De rozen of bloemen liggen verspreid in het liturgisch centrum. De aanwezigen worden uitgenodigd om samen een boeket te maken.

We willen vrouwen en mannen benoemen die hun sporen nalieten in onze herinnering. Uit hun weg putten we moed, kracht en inzicht op onze eigen levensweg.

Stem: ik draag een roos op aan Tekla, de vrouwelijke apostel naast Paulus, omdat zij brak met het strakke rollenpatroon in haar tijd.

Het ritueel wordt afgesloten met een lied.

* **Lied**

Deze wereld omgekeerd. Uit: Gezangen voor Liturgie: 428, couplet 1 en 2.

Het woord wil deze wereld omgekeerd
dat wonen zal wie hier geen woonplaats heeft
dat dorst en honger zijn geleden.

* **Thekla**

*De monoloog van Tekla, opgevoerd door iemand uit de voorbereidingsgroep.
wordt ingeleid:*

Tekla is een vrouw die leefde in de tijd van de apostel Paulus, rond het begin van de 1^e eeuw van onze jaartelling. We zetten haar vandaag in de schijnwerpers omdat het ons opvriest dat zij als vrouw van betekenis in de traditie niet of nauwelijks bekend is. Ook is zij door het tweede Vaticaans Concilie geschrapt uit de officiële heiligenkalender. Toch komt zij uitgebreid voor in een hoofdstuk in de Handelingen van Paulus, een apocrief geschrift, dat niet in de bijbel is opgenomen. Zij ging een eigenzinnige weg. Welke weg dat was vertelt ze ons vandaag zelf.